

аспірантка кафедри господарського права
Національного університету «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого»

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті аналізуються питання загострення світової конкуренції на глобальних ринках товарів, капіталів та технологій, що актуалізує проблему інституалізації державної політики у сфері зростання національної економічної конкурентоздатності. Розгляд стратегій підвищення конкурентоздатності національних економік, видів виробництв та окремих суб'єктів господарювання зроблено з метою формування національної правової та законодавчої політики в цій сфері.

Ключові слова: конкурентоздатність, глобалізація, транснаціональна корпорація, економічна політика держави, національний товаровиробник.

В статье анализируются вопросы заострения мировой конкуренции на глобальных рынках товаров, капиталов и технологий, что актуализирует проблему институализации государственной политики в сфере роста национальной экономической конкурентоспособности. Рассмотрение стратегий повышения конкурентоспособности национальных экономик, видов производств и отдельных субъектов хозяйственной деятельности сделано с целью формирования национальной правовой и законодательной политики в этой сфере.

Ключевые слова: конкурентоспособность, глобализация, транснациональная корпорация, экономическая политика государства, национальный товаропроизводитель.

In this article are analyzed the issues of the world competition's point at global markets of products, the capitals and technologies that actualize a problem of a state policy's institutionalization in the sphere of growth of the national economic competitiveness. The consideration of strategy of increasing the national economies' competitiveness; types of productions and certain subjects of economic activity, is made for the purpose of the national legal formation and legislative policy in this sphere.

Key words: competitiveness, globalization, transnational corporation, economic state's policy, national commodity producer.

В умовах світової економічної глобалізації та інтернаціоналізації зокрема відбувається надзвичайне загострення міжнародної економічної конкуренції. Це надзвичайна конкуренція між транснаціональними корпораціями і відповідно загострення конкурентної боротьби між ними та національними компаніями на національних ринках, в тих чи інших галузях виробництва. Весь світ стає ареною діяльності провідних транснаціональних корпорацій (ТНК), поглиблюється міжнародний поділ праці, багаторазово зростають обсяги, динаміка і значення зовнішньої торгівлі і міжнародних економічних відносин. Конкурентоздатність є клю-

човою властивістю, що дозволяє національним економікам та національним товаровиробникам існувати та розвиватися, а населенню відповідних країн розбудовувати особисті оптимістичні плани на майбутнє.

Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретичні основи конкуренції, її сучасні форми, міжнародне конкурентне середовище, аналіз причин і умов виникнення конкурентних переваг, а також проблеми забезпечення високої конкурентоспроможності окремих країн та пошуку ними новітніх форм її досягнення, необхідно виділити дослідження таких зарубіжних вчених, як:

А. Бранденбургер, Р. Вернон, Г. Грубер, Ч. Джонсон, Р. Кантер, П. Катцентшейн, І. Кірцнер, С. Коуен, П. Кругман, В. Леонтєв, С. Ліндер, Ф. Ліст, А. Маршалл, Дж. Міль, Дж. Мур, Р. Нельсон, Б. Олін, М. Познер, Д. Рікард, Дж. Робінсон, Дж. Сакс, П. Самуельсон, А. Сливоцький, А. Смітт, Р. Солоу, С. Уінтер, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер, Ф. Хайєк, Г. Хамел, Е. Хекшер, Дж. Хікс; російських вчених Г. Азоева, М. Гальвановського, С. Ємельянова, О. Михайлова, А. Селезньова, І. Спиридонова, Р. Фатхутдінова, О. Юданова та вітчизняних вчених О. Білоруса, Б. Губського, Д. Лук'яненка, Ю. Пахомова, А. Поручника та багатьох інших. Найбільш значимими дослідженнями міжнародної конкуренції та теорії конкурентних переваг країн, факторів, що визначають конкурентоспроможність на мікро- та мезорівнях були зроблені американським вченим М. Портером.

Разом з тим багато аспектів даної наукової проблеми залишається недостатньо розкритими та обґрунтованими. Потребують подальшого дослідження теоретико-методологічні засади феномену конкурентоспроможності в глобальному середовищі.

На сьогодні актуальним є дослідження конкурентоспроможності національної економіки. Питання зростання конкурентоспроможності національної економіки мають стати, по-перше, ядром економічної політики держави як такої, а по-друге, теоретико-методологічною базою для формування законодавчої політики держави в цьому напрямі, а також формування цілої низки окремих нормативно-правових актів, що мають забезпечувати названі якісні властивості в економічній сфері.

У сучасному конкурентному середовищі адекватно відображаються якісні зміни структури світової економіки, обумовлені насамперед динамічними інтеграційними процесами на мікро- та макроекономічному рівнях. Як функці-

онально, так і географічно суттєво змінився світовий ринок, а характер конкуренції у всіх його сегментах набув нових глобальних рис. Відтак, універсальною вимогою до сучасних національних економік та національних суб'єктів господарювання є конкурентоспроможність товарів та послуг, що ними виробляються.

В Україні необхідною є розробка напрямів підвищення глобальної конкурентоспроможності. Підвищення конкурентоспроможності економіки та перехід на інноваційний шлях розвитку є ключовим завданням державної економічної політики. Конкурентоздатність як мета господарсько-правового впливу держави та систематика господарсько-правових засобів, що мають бути застосованими, повинна бути диференційована між рівнями її реалізації, що є базовим чинником підвищення конкурентоздатності, тому що конкурентоздатність національної економіки на внутрішньому та зовнішніх ринках; конкурентоздатність галузей, кластерів, визначених виробництв, товаровиробників – суб'єктів господарювання, окремих товарів та послуг, що ними виробляються, залежить від кількості товарів та послуг, що мають конкурентні переваги на відповідних ринках.

Досвід країн з високим рейтингом конкурентоспроможності свідчить, що процес формування конкурентних переваг є довгостроковим і комплексним, і потребує активізації державної політики в напрямі підвищення конкурентоспроможності економіки. Істотний вплив на конкурентоздатність підприємства справляє виробництво, поширення та використання знань і технологій, які є конкурентними не тільки в поточному періоді, але і в майбутньому. Прикладом може слугувати досвід країн-членів ЄС, які активно розробляють і виконують спеціальні рамкові програми у сферах досліджень, технології і розвитку. Сьома Рамкова Програма підтримує заходи по закріпленню конкурентоздат-

ності та інноваційного потенціалу в ЄС. Зокрема вона орієнтує на використання інформаційних технологій, природоохоронних технологій та поновлюваних джерел енергії [8].

Україна, яка за багатьма показниками рейтингів займає середні позиції, має всі можливості для того, щоб знайти свій шлях у підвищенні конкурентоспроможності національної економіки. Для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки необхідно зосередитися не тільки на власних, але й програмних орієнтирах економічної політики розвинених країн світу. Отже, однією із передумов виходу України на конкурентоспроможний шлях економічного розвитку є вивчення та сприйняття передового досвіду інших розвинених країн у реалізації політики підвищення конкурентоспроможності економіки [10].

Підвищення конкурентоспроможності країни на світових ринках залежить від:

- сформованого відповідного внутрішнього конкурентного середовища, яке визначає рівень конкурентної боротьби між фірмами;

- лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, рівень якої залежить від кількості укладених двосторонніх угод з країнами – торговельними партнерами та участі України в роботі міжнародних і європейських організацій;

- формування інноваційної економіки, що, в свою чергу, підвищить неконкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових товарних ринках [9].

Конкурентоспроможність у загальному визначенні – це володіння суб'єктом певними властивостями, які дають йому можливість розвиватись на інноваційній основі та перемагати у конкурентній боротьбі. Якщо суб'єкт їх не має, то не спроможний вступити у тривалу конкурентну боротьбу на відповідному ринку. Основним фактором високої конкурентоспроможності суб'єктів міжнародних економічних відносин є їх сприйнятливність до інновацій. Тобто усі конкурен-

тоспроможні суб'єкти дотримуються інноваційного типу поведінки. Це справедливо і на державному рівні. Саме потужний економічний потенціал дає змогу країні та її фірмам успішно конкурувати на світових ринках. Втім, конкурентоспроможність країни перетворюється на динамічний процес постійних змін і оновлень, які дають імпульс до еволюційного розвитку, та додаткові конкурентні переваги.

Важливою ознакою конкурентоспроможності країни є також здатність її суб'єктів оперативно реагувати на зміни у світовому попиті та структурі виробництва. Для цього необхідно, щоб у країні існував сприятливий інвестиційно-інноваційний клімат, а також модифікувалось та підтримувалось національне середовище для ефективного функціонування суб'єктів господарювання. Тому висока конкурентоспроможність країни характеризується наявністю в ній механізмів формування умов і засобів, які сприяють вирішенню завдань загальнонаціональної безпеки, економічного розвитку та підвищенню рівня життя населення [11].

Головними суб'єктами процесу глобалізації світової економіки є транснаціональні компанії. Саме ТНК відіграють провідну роль у розвитку світових господарських зв'язків шляхом реалізації глобальних стратегій, що об'єднують національні, регіональні та світові ринки. При цьому глобалізація світової економіки, політичні, технологічні та демографічні трансформації формують зовнішні умови діяльності міжнародних фірм, що об'єктивно впливають на всі рівні і сфери їх взаємодії з навколишнім середовищем. Переваги присутності транснаціональних корпорацій в економіках країн визначаються таким:

- ТНК забезпечують найбільш ефективну комбінацію довгострокового фінансування, технології, навчання, управлінського та ринкового досвіду;

- ТНК доповнюють наявні внутрішні фактори виробництва, розкриваючи

можливості збільшення зайнятості, доходів, стимулюючи економічне зростання;

- ТНК розширюють ринкові можливості країни, здійснюючи доступ до світових ринків;

- ТНК підвищують конкурентоспроможність товарів, створюючи додаткові умови зростання економіки країни в цілому [14].

За офіційним визначенням ЮНКТАД, транснаціональна корпорація (transnational corporation, multinational corporation, multinational company, multinational enterprise) – це підприємство, що об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності в двох чи більше країнах і провадить єдину політику і загальну стратегію завдяки одному або декільком центрам прийняття рішень [7].

Англійські економісти П. Баклі й М. Кассон у 1976 р. спробували на основі виділення певних класифікаційних ознак, що враховують інвестиційні стимули підприємств, створити власну теорію інтернаціоналізації виробництва. Ці автори вважають, що ухвалення рішення про закордонні інвестиції залежить від балансу між чотирма групами факторів, які вони визначають так:

- фактори, специфічні для даної галузі промисловості (характер продукції, структура ринку, масштаби виробництва);

- фактори, специфічні для регіону (розмір території, транспортні зв'язки, культурні особливості й традиції);

- фактори, специфічні для нації або держави (тобто політичні фактори, податкове й фінансове законодавство й ін.);

- фактори, специфічні для фірми (управлінський і виробничий досвід) [13].

Причини прискореного росту транснаціональних корпорацій полягають, насамперед, у тому, що вони сконцентрували в межах власних структур інноваційні підрозділи, накопичили науково-технічний потенціал, забезпечивши собі монополію на створені новітні зразки техніки та технології для використання

їх в обраних площинах діяльності. Саме це забезпечує високу ефективність і рентабельність виробництва. Не випадково такі фірми прагнуть повною мірою реалізувати свої переваги за рахунок експансії на зовнішніх ринках. Експорт капіталу та організація виробництва за кордоном ще більше підвищують конкурентоспроможність корпорацій.

Однією із основних складових конкурентоспроможності ТНК, поряд із передовою технологією й використанням кращих світових ресурсів, є інтеграція в одних руках всього технологічного ланцюга від сировини до готової продукції, а також суміжних виробництв. Це дозволяє найбільш ефективно розвивати міжнародний поділ праці й створювати високоефективні комбінації виробництва, забезпечуючи наскрізний контроль якості від сировини до кінцевої продукції.

Транснаціональні компанії вважаються основними чинниками формування конкурентоспроможності країн і реалізації їх конкурентних переваг на міжнародних ринках. Можливості і діяльність по технічному і технологічному розвитку виробництва, продажу, раціоналізації і усуненню ризиків роблять їх основними учасниками конкуренції на світовому ринку, а також безпосередніми переможцями або переможеними в її ході.

Процвітання країни в значній мірі залежить від успіхів тих корпорацій, що функціонують на її території, при цьому велику роль відіграє державна економічна політика. З цього і виникла свого роду взаємозалежність між транснаціональними корпораціями, з одного боку, і державними інститутами і організаціями, з іншого [14].

Про ступінь економічної могутності ТНК свідчить, як правило, олігополісний характер їх положення на ринках. Дійсно, світові ринки, наприклад виробництва автомобілів (Toyota, Nissan, Mercedes-Benz, Volkswagen, Honda, Ford, Renault і т. д.), телекомунікаційного обладнання (Panasonic, Sony, Pioneer і т. д.), мобільних телефонів (Nokia, Samsung, HTC

та iPhone) та інші, це ринки від декількох до десяти основних виробників, якими як раз і є надзвичайно великі ТНК. Це свідчить про тотальне загострення конкурентної боротьби на світових ринках, а також про принципову необхідність державної підтримки тим товаровиробникам, що не мають можливості на рівних засадах конкурувати з названими ТНК, але мають перспективи в цій сфері.

Щоб взаємодіяти з ТНК як в Україні, так і на світових ринках, потрібно створювати власні, українські транснаціональні структури, як це зробили промислово розвинені країни, створивши сотні великих власних ТНК. Досвід цих держав свідчить, що національний капітал здатний витримувати конкуренцію з ТНК лише тоді, якщо він сам структурується в потужні фінансово-промислові утворення, адекватні міжнародним аналогам і здатні проводити активну зовнішньоекономічну політику.

Формування українських ТНК може стати одним із стратегічних пріоритетів державної політики. Створення на конкурентних засадах вітчизняних ТНК, формування вертикально-інтегрованих структур із замкнутим технологічним циклом може відбуватися як в традиційних галузях, шляхом модернізації технологічного рівня виробництва, створення відповідного зовнішнього середовища (податкового стимулювання, у тому числі вибіркоче стимулювання перспективних підприємств і областей), так і в нових перспективних галузях. Найперспективнішими для формування українських ТНК областями є ВПК, машинобудування, авіаційна, ракетно-космічна, металургійна і хімічна промисловість, електроніка, транспорт, легка і харчова промисловість, наукові дослідження, програмування і веб-дизайн [15]. Але треба зробити застереження щодо неприпустимості отримання державної підтримки через використання власного політичного впливу на державу.

На сьогодні в Україні сформувалось більше десяти основних домінуючих економічних груп, які розподіляють між со-

бою основний виробничий потенціал країн, значну частку її банківського капіталу та активів у сфері послуг, будівництва тощо. Серед названих груп слід вказати на «СКМ», «Eastone», «Приват», «Group DF», «Укрпромінвест», «ИСД», «Фінанси та кредит», «ТАС», «Донецьксталь», «Укравто», «Roshen» та декілька ще.

Таким чином, конкурентоздатність національної економіки, національних товаровиробників та окремих товарів та послуг, що ними виробляються, є найважливішим і визначальним показником ефективності економічної політики держави. Враховуючи це, слід передбачити, що завдання такого масштабу має отримати власне, цілком системне законодавче забезпечення, як з позицій господарсько-правового регулювання, так і з позиції правового забезпечення державного менеджменту, бюджетних пріоритетів в економічній сфері.

Суттєвого реформування вимагає чинний Закон України «Про державно-приватне партнерство», який визначає організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі [15]. В умовах коли примусовий розподіл консолідованих активів олігархічних груп може супроводжуватись втратою економічної динаміки розвитку, втратою ринків збуту, логістичних мереж тощо, вважаємо, що відносини між державою та відповідними холдингами повинні будуватися на рівні формування індивідуалізованих умов господарської діяльності та відносин з приводу неї з державою. Для попередження використання ними свого впливу на державу, доцільно ввести процедури затвердження умов таких договорів у формі прийняття спеціальних законів, скажімо, «Про особливості державно-приватного партнерства з групою “СКМ” на період до 2015 року» тощо [16].

Господарсько-правові засоби є дієвим механізмом у сфері підвищення конкурентоздатності національної економіки. Господарсько-правовими засобами

цілком можливо впливати на умови накопичення капіталу, інноваційну політику держави, визначаючи правові режими інноваційного інвестування. Необхідно визнати, що тією чи іншою мірою усі напрями економічної політики держави більше або менше, але впливають на стан конкурентоздатності національної економіки, конкурентоздатності виробничої бази та виробленої продукції суб'єктів господарювання, адже не можна залишити за дужками антимонопольно-конкурентну, валютну, інвестиційну та інші напрями економічної політики держави.

Разом з тим вирішальним чинником підвищення та забезпечення конкурентоздатності національної економіки є постійне впровадження у виробничий прогрес інновацій, а фактично створення та впровадження нових технологій виробництва, нових за своїми споживчими якостями товарів та послуг. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки неможливе за існуючого рівня інноваційної активності підприємств, для підвищення якої необхідними є формування національної інноваційної системи, розширення та інвестиційних можливостей для реалізації інноваційних проектів. Як зазначено в «Державній цільовій економічній програмі “Створення в Україні інноваційної інфраструктури” на 2009–2013 роки», утвердження інноваційної моделі розвитку – один із найважливіших системних факторів підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки та національної безпеки держави. Метою цієї

програми є створення у 2009–2013 роках в Україні інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити ефективне використання вітчизняного науково-технічного потенціалу, підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки [3].

Зокрема, регуляторна політика держави є невід'ємним атрибутом ринкових економічних відносин. Згідно із Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» вона є напрямом державної політики, що спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання [1]. Необхідна розробка дієвого механізму реалізації регуляторної політики держави в частині оподаткування та зниження адміністративного тиску, адже це спричиняє зниження трансакційних витрат підприємців і таким чином впливає на зниження собівартості і відтак зростання конкурентоздатності суб'єктів господарювання.

Таким чином, мета спеціально-економічного розвитку, що полягає в створенні в Україні висококонкурентної сучасної економіки має стати об'єктом масштабних господарсько-правових наукових досліджень. Їх результатом має стати напруження системи господарсько-правових засобів та механізмів реалізації цього, чи не найголовнішого завдання економічної політики держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 року № 1160-IV// Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 9. – Ст. 79.
2. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР// Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 1996. – № 19. – Ст. 80.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки» від 14 травня 2008 р. № 447.
4. Концепція проекту Державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011-2015 роки, схвалена Розпорядженням КМУ від 29 вересня 2010 р. № 1900-р.
5. Власюк, О. С. Стратегія розвитку України: теорія і практика / О. С. Власюк. – К. : НІСД, 2002.
6. Портер, М. Стратегія конкуренції / М. Портер; пер. з англ. А. Олейник, Р. Скільський. – К. : Основа, 1997. – 390 с.
7. ЮНКТАД (*англ.* UNCTAD, United Nations Conference for Trading and Development – Конференція ООН по торгівлі та розвитку) орган Генеральної асамблеї ООН, не являючийся міжнародною торговою

- организацией. Создан в 1964 г. и насчитывает 168 стран-членов // Райзберг, Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М. : ИНФРА-М., 1999. – 479 с.
8. Competitiveness and Innovation Framework Programme (CIP) (2007-2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/information_society/strategies/n26104_en.htm.
  9. Скороход, І. С. Напрями підвищення конкурентоспроможності України на світових ринках [Електронний ресурс] / І. С. Скороход. – Режим доступу: <http://www.archive.nbuv.gov.ua>.
  10. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012. – К. : Фонд ефективного управління, 2012. – 208 с.
  11. Антонюк, Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність і регіональний аспект / Л. Л. Антонюк // Міжнар. екон. політика : наук. журн. – Вип. 2 (1). – К. : КНЕУ, 2005. – С. 44–68.
  12. Закон Україн «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV// Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – Ст. 351.
  13. Buckley, P. The Economic Theory of the multinational enterprise / P. Buckley, M. Casson. – London : Macmillan, 1985.
  14. ТНК і держава: вплив на формування зовнішньої політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bookbrains.com>.
  15. Транснаціональні корпорації і Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua>.
  16. Задихайло, Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія / Д. В. Задихайло. – Х. : Юрайт, 2012. – 456 с.